

SCÉNICKÁ UMĚNÍ

**Studie o sociálně ekonomickém potenciálu
kulturních a kreativních průmyslů v České republice**

Bohumil Nekolný
2010

Studie je vydávána Institutem umění – Divadelním ústavem v rámci projektu
Ministerstva kultury Sociálně-ekonomický potenciál kulturních, resp. kreativních
průmyslů v ČR, identifikační kód projektu DD07P03OKU004.

Arts
Institute
Institut
umění

OBSAH

AUTOR	3
SCÉNICKÁ UMĚNÍ / BOHUMIL NEKOLNÝ	4
ÚVOD – DEFINICE POJMU SCÉNICKÁ UMĚNÍ V ČR	5
KULTURNÍ INFRASTRUKTURA SCÉNICKÝCH UMĚNÍ	5
STATISTICKÁ DATA V ČR	6
KOMENTÁŘ KE STATISTICKÝM ÚDAJŮM O SCÉNICKÝCH UMĚNÍCH	7
DIVADLA ZŘIZOVANÁ MK, MŠMT, KRAJI, OBCEMI A MĚSTY	8
DIVADLA A DIVADELNÍ Seskupení ZŘIZOVANÁ OBČANSKÝMI SDRUŽENÍMI	
A JINÝMI SUBJEKTY	8
DIVADLA BEZ VLASTNÍHO PROFESIONÁLNÍHO SOUBORU	9
VÝDAJE NA KULTURU	10
ZÁVĚRY	11
ZDROJE	11
PROFIL OBLASTI SCÉNICKÝCH UMĚNÍ	12

AUTOR

BOHUMIL NEKOLNÝ

Narodil se v r. 1944 v Praze. Absolvent Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze (1968, české a světové dějiny a dějiny a teorie divadla), původní profesí dramaturg. V devadesátých letech ředitel Odboru umění a knihoven Ministerstva kultury ČR a vedoucí kulturní rubriky Lidových novin. Přednášející na Divadelní fakultě Akademie múzických umění v Praze a Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně. Předseda správní rady Klicperovo divadlo Hradec Králové o. p. s. Od r. 1999 konzultant a analytik Institutu umění a Divadelního ústavu (specializace: kulturní politika a divadelní systémy); člen oborové pracovní skupiny Divadlo pro přípravu Koncepce účinnější podpory umění na léta 2007–2013 a člen řešitelských týmů vědeckovýzkumných projektů Studie stavu, struktury, podmínek a financování umění v ČR (2006–2011) a Sociálně-ekonomický potenciál kulturních, resp. kreativních průmyslů v ČR (2007–2013). Autor publikací Studiové divadlo a jeho české cesty (1992), Kultura 2000 (2001) a Divadelní systémy a kulturní politika (2006). Pravidelně přispívá do Světu a divadla, Divadelních novin, Proglasu, 51pro, Kontextů, A2 a dalších periodik.

SCÉNICKÁ UMĚNÍ

BOHUMIL NEKOLNÝ

ÚVOD – DEFINICE POJMU SCÉNICKÁ UMĚNÍ V ČR

Scénická umění v ČR jsou (stejně jako ve standardních evropských zemích) ve středu segmentu národního hospodářství, které je definováno jako „kulturní a kreativní průmysly“. Modely kreativních průmyslů (např. model Work Foundation: viz Martin Cikánek in Kreativní průmysly příležitost pro novou ekonomiku. Institut umění – Divadelní ústav, Praha 2009) uvádějí oblast scénických umění jako centrum a zdroj kreativity i inovací pro navazující oblasti kulturních průmyslů (hudební průmysl, nakladatelství, film, rozhlas, televize atd.) a ještě dále navazující oblasti kreativních průmyslů (architektura, design, móda, reklama atd.) až po segmenty navazující na oblast širší ekonomiky (např. automobilový průmysl). Oblast kreativních průmyslů představuje možný rozvojový potenciál lidských zdrojů, tvůrčích postupů a kreativity pro oblast širší ekonomiky.

Scénická umění lze v první řadě charakterizovat jako oblast svobodné tvorby autorů, skladatelů a textařů, herců a tanečníků, režisérů a výtvarníků. Klíčovými aktivitami tohoto sektoru jsou tvorba a interpretace, produkce a reprodukce, představení či prezentace (včetně turné, festivalů, přehlídek atd.) v různých druzích, oborech a žánrech.

Oblast performing arts/scénických umění zahrnuje především divadlo, do něhož statistika v ČR řadí i operu, tanec či performační aktivity a hudbu, kdy naše statistická data zachycují především činnost orchestrů a sborů. Tyto aktivity jsou produkovány celou řadou profesí (hudebníky, tanečníky, choreografy, hudebními manažery, řediteli divadel, dramaturgy, administrativními pracovníky, organizátory festivalů atd.), které lze zahrnout do následujících třech kategorií: umělečtí pracovníci, techničtí pracovníci a administrativní pracovníci, pro něž však není podmínkou stálý pracovní úvazek k jedné kulturní instituci či k jednomu (scénickému) prostoru.

KULTURNÍ INFRASTRUK- TURA SCÉNICKÝCH UMĚNÍ

Kulturní infrastruktura pro činnost a aktivity performing arts v České republice je bohatě diverzifikovaná a stratifikovaná. Zahrnuje divadelní budovy, které často, jak je ve střední Evropě obvyklé, vytvářejí prostor pro vícenásobná divadla, takže se v nich produkuje opera, balet i činohra, koncertní sítě, dále multižánrová centra typu stagion, studia, festivalové open-air areály a řadu dalších atypických prostor. V tomto ohledu se velká rozmanitost rozvinula hlavně po roce 1989 jako charakteristický znak demokracie a svobody. Scény a prostory, ve kterých se umělecké aktivity prezentují, mají různorodý charakter: většinou jde o scény veřejné (to je i případ většinové divadelní sítě), jiné jsou soukromé, další pak fungují na principu NGO. Veřejná divadelní síť v České republice je ve značné míře provozována městy, s výjimkou Národního divadla a Státní opery, které jsou provozovány ministerstvem kultury, a dalšími výjimkami, kdy dvě divadla provozují přímo kraje. Obdobná situace je i v případě orchestrů a pěveckých sborů. Divadelní systém je jasně diferencovaný na tři segmenty. Veřejný sektor, v němž jsou divadla zakládána či zřizována a provozována jako příspěvkové organizace nebo obecně prospěšné společnosti, soukromý sektor, buď podnikatelského charakteru s komerčním účelem (s právní subjektivitou akciové společnosti, s. r. o. či živnostenského oprávnění) nebo neziskového charakteru (většinou občanská sdružení či o. p. s.). Problémem zůstává financování divadelní sítě, kdy dominance ve financování veřejné divadelní sítě spočívá na městech a principy kooperativního financování (kooperace veřejných zdrojů) zůstávají jen v symbolické či deklaratorní poloze. Oproti evropskému trendu PPP (Public Private Partnership – partnerství soukromého a veřejného sektoru) u nás spíše převládají ne příliš šťastné konfrontační vztahy mezi oběma sektory.

STATISTICKÁ DATA V ČR

Na národní úrovni je sběrem statistických dat pověřena příspěvková organizace ministerstva kultury NIPOS (Národní informační a poradenské středisko pro kulturu), které každoročně vydává Statistiku kultury ČR (tzv. Modrou knihu). Základní statistické údaje o kultuře v České republice mají však své limity (viz níže).

Pro oblast divadla jsou k dispozici i Základní statistické údaje divadel v ČR za období 1980–2009. Základní údaje (počet divadel, počet sedadel, počet návštěvníků) jsou od roku 1980 uváděny v pětiletých cyklech do roku 2005. Komparaci uzavírají data za roku 2008 a 2009. Jde však o mechanické srovnání dvou odlišných divadelních systémů. Do roku 1989 mohl podle divadelního zákona provozovat profesionální divadlo jen stát (ministerstva a krajské národní výbory, které byly státní správou a nikoliv samosprávou). V první polovině 90. let se náš divadelní systém zásadně proměnil. Většinou „veřejnou“ divadelní síť provozují města. Zcela novým fenoménem se stala síť neziskových divadel a souborů a konečně máme i dynamicky se rozvíjející síť soukromých divadel, provozovanou právníky či fyzickými osobami.

V počtu stálých profesionálních divadel, kterých bylo k roku 1980 44, došlo v první polovině 90. let k dvojnásobnému nárůstu a ke konci sledované etapy, tj. v průběhu třiceti let, máme třikrát více divadel, tzn. trojnásobný počet subjektů, které provozují profesionální divadelní činnost (133 stálých divadel se soubory). Je nutné poznamenat, že konečné údaje o počtu divadel (a tedy i následně sledovaných dat) nejsou ucelené (komplexní), neboť řada subjektů, zvláště neziskové sféry (NGO), není statisticky podchycena.

Oproti trojnásobnému nárůstu subjektů, provozujících divadlo, je během sledovaných tří dekád jen třetinový nárůst kapacity divadel, tedy počtu nabídnutých sedadel. V kapacitě divadel lze pozorovat od roku 1990 stabilní a pravidelný nárůst oproti dramatickému nárůstu (a zlomu) v počtu provozovatelů po roce 1989. Logicky lze odvodit závěr, že noví provozovatelé (po roce 1990) provozují divadlo v menších prostorách (které často nemají ani charakter divadelních budov a sálů), než jaké má k dispozici infrastruktura veřejné divadelní sítě.

Pokud přepočteme počet sedadel na jeden tisíc oby-

vatel ČR, dojdeme ke stejnému poměru. Počet sedadel (tj. míst, které má tisíc našich občanů každý večer v divadlech k dispozici) se během stejných třiceti let navýšil o třetinu. Zvláštní kategorií tvoří počet návštěvníků i pro odlišný trend, který vykazuje. Údajně došlo k faktickému poklesu počtu návštěvníků ze 6 mil. 800 tis. v roce 1980 na 5 mil. 600 tis. v roce 2008. Přitom vlastní křivka indexu je velice proměnná. Odrazí několik skutečností, které je nutné okomentovat a které nejsou zcela statisticky zaznamenány. V první řadě počátkem 90. let došlo v souvislosti s transformací celé společnosti k návštěvnícké krizi, která postihla nejen divadla, ale i celou kulturní sféru. Opticky k nejvýraznějšímu poklesu dochází kolem roku 2000 (pokles o skoro dva a půl milionu diváků), který během další dekády začne teprve postupně narůstat, až se na konci desetiletí opět přiblíží k 6 milionům. Ten zdánlivě dramatický pokles na přelomu milénia je na základě kvalifikovaných odhadů způsoben hlavně nedostatečností tehdejších statistických údajů, které nezachycovaly komplexně zvláště sféru neziskového a podnikatelského divadelního sektoru. Pokud porovnáme údaje, které máme v současné době k dispozici, tedy že v průměru každý druhý občan ČR přijde za rok jednou do divadla, zjistíme, že v tomto smyslu patříme v Evropě ke standardním kulturním zemím. Oproti tomu prostý přepočet počtu návštěvníků na jedno nabídnuté divadelní sedadlo vypovídá přece jen o menší využitelnosti nabídnuté kapacity.

Z ekonomického pohledu není sektoru kultury (a natož segmentu performing arts) věnována na celoevropské úrovni, stejně jako v ČR, dostatečná pozornost. Data dostupná na národních úrovních jsou buď neúplná, nebo nepoužitelná pro srovnání s daty z jiných zemí: obvykle se soustředí pouze na jeden aspekt (většinou na veřejné výdaje vlád) a nepojímají sektor v celé jeho šíři (jako je podpora z různých veřejných úrovní správy, podíl, jaký představuje sponzorství a dary, celková zaměstnanost v sektoru, hodnota soukromého sektoru a podíl „třetího sektoru“ na nepřímých socio-ekonomických dopadech sektoru apod.). V České republice je situace obdobná. Schází úplné výdaje z dalších veřejných rozpočtů (mimo rozpočtové kapitoly MK ČR), schází kvantifikovaný podíl soukromého sektoru a není zachycen úplný podíl neziskového segmentu.

Segment našeho statistického šetření „divadlo“ zahrnuje i operu a tanec, což v některých evropských zemích nebývá standardní. Rozsah našeho statistického šetření se blíží k širšímu obsahu pojmu „performing arts“, i když oblast „hudby“ má samostatnou kapitolu. V celkovém počtu statistického šetření divadel za rok 2008 je vedeno 195 divadel, 146 souborů (rozdíl tvoří stagiony bez souboru) a 255 stálých scén. Uvádí se i celkový počet 5,6 mil. diváků za rok. Na počátku tohoto desetiletí byla návštěvnost divadel cca 5 mil. diváků. Pravděpodobně nedochází k vyšší návštěvnosti, ale jen k intenzivnější statistické sledovanosti a růstu počtu respondentů statistických šetření. Počet divadel veřejné divadelní sítě i počet stálých scén a souborů vypovídá v delší časové řadě o stabilitě našeho divadelního systému.

KOMENTÁŘ KE STATISTICKÝM ÚDAJŮM O SCÉNICKÝCH UMĚNÍCH

Úplné údaje jsou k dispozici u veřejné divadelní sítě, tzn. u divadel, zřizovaných jako příspěvkové organizace státem, městy a výjimečně i kraji. Základní problém je však u statistických dat komerčních i nekomerčních divadelních aktivit (podnikatelských subjektů i neziskové sféry), tedy u divadel na jedné straně založených podnikateli a na straně druhé provozovaných jako obecně prospěšné společnosti či občanská sdružení. Úvod k divadelní statistice uvádí, že došlo k výraznému nárůstu sledovaných subjektů. Dle odhadu NIPOS pravidelně pracuje v České republice více než 150 divadelních uskupení. Jde o minimalizovaný odhad. Jen v Praze se v roce 2009 účastnilo grantového řízení v oblasti divadla 115 subjektů (statistický výkaz sleduje 89 subjektů v celé ČR), další subjekty žádaly o grant v kategorii tanec. Lze odhadnout, že v celé České republice může pravidelně působit 300–400 subjektů a že část údajů tak ztrácí na výpovědní hodnotě, zvláště z hlediska ekonomických kategorií: nákladů, příjmů, zaměstnanosti, podílu tohoto segmentu kulturního sektoru na HDP či HPH.

Zpracovatelé uvádějí, že z veřejných rozpočtů bylo do oblasti divadel vloženo 3 158 851 tis. Kč ve skladbě: 806 335 tis. Kč z rozpočtu státu, 202 676 z rozpočtů krajů a 2 149 840 tis. z rozpočtů města a obcí. Příjmy divadel z hlavní činnosti se pohybují kolem

800 mil. Kč ročně. Konstatační část zprávy reflektuje „zvyšující se odpovědnost divadel ke statistice, která se přiblížila více realitě“. Svědčí o tom i skutečnost „nejvyššího počtu statisticky šetřených divadel za sledované období“, tedy let 2004–2008. Data se sice blíží realitě, zůstává však otázkou, do jaké míry je ještě realita vzdálená a do jaké míry jsme výkony divadelní sítě schopni objektivizovat.

Na základě indexů vybraných údajů za období 2004–2008 (počet divadel, počet stálých scén v provozu, počet souborů, kapacita divadel, počet titulů, počet premiér, počet představení) lze konstatovat, že ve všech výkonových kategoriích došlo k nárůstu během pěti let v průměru zhruba o 10 %. Lze předpokládat, že nárůst byl způsoben spíše „úplnějším“ statistickým šetřením než skutečným růstem výkonů profesionálního divadelnictví. Z detailnější analýzy počtu premiér dle žánrů lze zaznamenat, že klesl počet premiér i představení u klasického baletu, ale naopak dramaticky stoupal počet premiér v oboru tance a pohybového divadla. Dochází k výraznějšímu poklesu u operních titulů (skoro o 10 %), což je způsobeno hlavně podfinancováním (respektive nákladností) opery. Zjevné podfinancování oboru je možné prokázat na příkladu našich „nejvíce dotovaných“ operních divadel, tedy opery Národního divadla a Státní opery Praha, ve srovnání s jejich nejbližšími zahraničními sousedy – Vídní a Berlínem. Např. financování vídeňských státních scén je až čtyřikrát vyšší a to přesto, že dotace na diváka je v přepočtu u ND 1 140 Kč a u SOP 720 Kč na jednu vstupenku. Obdobný nepoměr je i u berlínských operních scén. Dotace berlínských scén jsou čtyř- až pětkrát vyšší než dotace ND a šest- až sedmkrát vyšší než dotace Státní opery. K výraznějšímu nárůstu výkonů dochází stále u muzikálu – v počtu premiér i představení. Paradox se objevil v žánru „multimediálních představení“, kde počet premiér stoupl, ale současně klesl počet představení.

Pokud akceptujeme fakt, že celkový počet představení v ČR zůstal pravděpodobně na standardní úrovni, došlo ale v roce 2008 k dramatickému poklesu počtu našich divadelních představení v zahraničí. Za pětileté období o více než 20 %. Otevírají se dále nůžky mezi růstem počtu hostujících zahraničních souborů u nás a našich za hranicemi. Naše divadlo přestává být žádanou exportní komoditou a v tomto smyslu by měly být uzpůsobeny i priority naší kulturní politiky, stejně jako priority či kritéria dotačních programů. To vše se odehrává už v etapě plného členství v EU a bez administrativních bariér překračování hranic.

DIVADLA ŽŘIZOVANÁ MK, MŠMT, KRAJI, OBCEMI A MĚSTY

Ve statistickém šetření je oddíl pojmenovaný „Divadla žřizovaná MK, MŠMT, kraji, obcemi a městy“. A zde se objevuje systémový problém nejen šetření, ale i naší kulturní politiky. Tento oddíl by měl vlastně zahrnovat financování veřejné divadelní sítě, tak jak je standardně chápána a definována v zemích EU. Do veřejné divadelní sítě jsou zahrnuta divadla, která jsou přímo financována veřejnými rozpočty, a to bez závislosti na druhu jejich právních subjektivit, ať už jsou provozována jako nadace, s. r. o. (GmbH), akciové společnosti atd. V našem modelu však z tohoto úseku vypadávají transformovaná divadla, tedy ta, která mění právní subjektivitu z příspěvkové organizace většinou na obecně prospěšnou společnost (např. Činoherní klub Praha či Klicperovo divadlo Hradec Králové), výjimečně i na společnost s ručením omezeným (původně Divadlo Semafor). Tato divadla přitom nepřestávají být součástí veřejné kulturní služby, „nezřizuje“ je sice město a kraj, ale města a kraje jsou přece jejich přímými „zakladateli“. Z hlediska divadelního systému si uchovávají funkci veřejné kulturní služby. Jsou definována neziskovým charakterem, veřejnou kontrolou, prostřednictvím výročních zpráv a auditů i stálým souborem a repertoárovým typem provozu. Index v této kategorii (v počtu divadel, v počtu stálých scén v provozu, v počtu sedadel, počtu souborů i v počtu zaměstnanců) pak logicky klesá, i když fakticita (tj. počet existujících subjektů) zůstává stejná.

Přesto i u takto limitně definované množiny subjektů, která je dle všech zmíněných ukazatelů přibližně o 10 % nižší, došlo k zajímavým ekonomickým jevům. Veřejné příspěvky zůstaly fakticky v nominální výši (99,4 % proti roku 2004), tzn. že nepokrývají ani inflační nárůst. Dramaticky ale klesají investice (na 24,3 % proti roku 2004), což znamená, že stát výrazně omezil investice do své kulturní infrastruktury. Příspěvky od krajů stouply o 26 % a od měst a obcí o 15 %. Stát zřizoval tři divadla (Laterna magika byla k roku 2010 zrušena), kraje dvě a zbytek města. Přičemž je nutné vzít v potaz, že veřejné rozpočty, vedle přímého financování, vynakládají na všech úrovních do divadelního systému další prostředky prostřednictvím programů (např. Program na podporu profesionálních divadel), grantů (např. víceleté i jednorázové granty MHMP) či formou tzv. partnerství. V nominálních hodnotách do této části divadelního systému stát v roce 2008 vložil 719 mil. Kč, kraje 110 mil. Kč a města 1 822 mil. Kč. Vzhledem k tomu, že stát rozhodující většinu prostředků alokuje v Praze, je evidentní, že rozhodujícím

donátorem veřejné divadelní sítě jsou města. Jde o nestabilní model, jehož řešením je nastolení faktického (a nikoliv jen deklaratorního) kooperativního principu financování. Kraje by se měly účinněji podílet na financování divadel, které přesahují hranice měst a mají i tzv. regionální obslužnost. A stát by se naopak měl podílet na financování vícesouborových divadel, na investicích do divadelní infrastruktury, na exportu divadelní kultury, na podpoře kvality a hodnot, které mají celostátní význam. Přesto o efektivnosti a funkčnosti veřejné divadelní sítě svědčí, že příjmy a výnosy z hlavní činnosti – i v této redukované podobě, tj. za sníženého počtu veřejných subjektů o transformovaná divadla – stouply o více než 26 %, přičemž příjmy z vedlejší činnosti stouply skoro dvojnásobně. Soběstačnost příspěvkových divadel se udržuje na 30 %, což je více než slušný evropský průměr. Z údajů o výkonech těchto divadel (počet titulů na repertoáru a premiér) je patrné, že dochází k potřebné diverzifikaci druhů a žánrů. Přesvědčivým údajem je procento z návštěvnosti nabízených míst, kde se průměrná návštěvnost veřejné divadelní sítě pohybovala kolem 80 %, což i v konfrontaci s Evropou je velice slušný standard. Poslední údaje jsou o cenách vstupného, kdy je uváděna nejvyšší a nejnižší cena, kde vypovídací hodnotu má jen údaj o nejvyšší ceně, která z 1150 Kč v roce 2004 stoupla na 2000 Kč v roce 2008 (tzv. průměrná cena vstupenky byla 185 Kč). K tomu je uváděna průměrná hodnota vstupenky 968 Kč, což znamená podíl veřejných rozpočtů na 1 vstupence ve výši 686 Kč.

DIVADLA A DIVADELNÍ SESKUPENÍ ŽŘIZOVANÁ OBČANSKÝMI SDRUŽENÍMI A JINÝMI SUBJEKTY

V oddíle nazvaném „Divadla a divadelní seskupení žřizovaná občanskými sdruženími a jinými subjekty“ je ve výčtu uvedeno 38 občanských sdružení a 7 obecně prospěšných společností. Jde o segment, který v zahraničí spadá obvykle pod NGO, tedy o neziskovou sféru. V případě našeho šetření jde svým způsobem o hybrid, protože do této množiny byla vřazena i divadla transformovaná na o. p. s., která však svým určením, funkcí, tradicí i financováním s vazbou na veřejné subjekty jako své zakladatele jsou součástí veřejné divadelní sítě jako základního segmentu našeho divadelního systému, garancí jeho stability i rozvoje. Část zde uváděných subjektů nemá stálou scénu a některé ani stálý soubor. Většina uměleckých i ostatních pracovníků je najímána prostřednictvím smluv, takže počet stálých zaměstnanců je poměrně nízký. V celém sektoru „divadlo“ (podle Analýzy trhu práce – viz dále) je zaměstnáno cca 7 500 zaměstnanců a cca 4 000 pracovníků for-

mou dohod o provedení práce a autorských smluv. Pro celou oblast NGO je uváděn počet pouze 355 zaměstnanců. Samozřejmě indexy této kategorie (viz výše zmíněné výhrady) ukazují ve všech údajích nárůst. Překvapivě v tomto sektoru (vůči zbývajícím divadelním aktivitám, tj. vůči příspěvkovým organizacím na straně jedné a podnikatelskému sektoru na straně druhé) došlo k výraznému nárůstu v počtu představení v zahraničí, což vypovídá jednak o vyšší flexibilitě tohoto divadelního segmentu, ale také o ještě větším propadu exportu u zbývajících kategorií než je uváděný pokles 20 % pro české divadlo jako takové.

Od roku 2004 jsou předmětem statistického šetření ve zvláštním oddíle i „Divadla a divadelní seskupení zakládaná podnikateli, podnikatelskými subjekty“. Výčet právních forem nabízí následnou strukturu: veřejná obchodní společnost (1), společnost s ručením omezeným (13), akciová společnost (2), fyzická osoba na základě živnostenského oprávnění (28). Zpracovatel šetření sám zdůrazňuje neúplnost, přesto index rozhodující většiny ukazatelů oproti roku 2004 roste. Tato část (neúplná, nevíme, jak velká) podnikatelského sektoru obhospodařuje nezanedbatelnou skupinu divácké obce. V roce 2008 tato divadla vykazala 1,5 mil. návštěvníků, tzn. že obhospodařovala již 1/4 divadelního trhu. V této skupině mohou být jak podnikatelské subjekty, tak obchodní společnosti, založené nejen pro podnikání a tvorbu zisku. Náš Obchodní zákoník totiž umožňuje, aby akciová společnost a společnost s ručením omezeným mohly být založeny i za jiným účelem než je podnikání, tzn. že mohou být založeny i za účelem provozování veřejné kulturní služby. V zemích EU bývá standardem, že neziskový sektor (včetně veřejných divadel) podléhá Občanskému zákoníku a podnikatelský segment naopak Obchodnímu zákoníku. A to především proto, že oba sektory mívají různý daňový režim, odlišná práva a povinnosti.

DIVADLA BEZ VLASTNÍHO PROFESIONÁLNÍHO SOUBORU

Jako poslední kategorie šetření jsou vedena „Divadla bez vlastního profesionálního souboru“. Převažují příspěvkové organizace (34) provozované městy, obvykle jako pozůstatky bývalých kulturních domů. Ale vyskytují se zde i obchodní společnosti, fyzické osoby se živnostenským oprávněním, občanská sdružení, obecně prospěšné společnosti a dokonce i jedna rozpočtová organizace. Kategorie by měla být spíše podle právní subjektivity a funkce toho kterého divadla (stagnony) přerazena do předešlých kategorií. Jinak stagnony vykazují ve výkonech a dalších ukazatelích jen mírný nárůst indexů. Dokonce počet návštěvníků zaznamenal mírný pokles. Největším problémem statistického šetření je, že mimo kategorii divadel, zřizovaných státní správou a samosprávou, schází u zbývajících segmentů našeho divadelního systému základní ekonomické údaje o výši příjmů a výdajů. Neobjeví se tak ani subjekty v červených číslech.

Statistické šetření doprovází pořadí divadel (bez rozlišení právní subjektivity) podle výkonů. Seznamy jsou neúplné, protože některá divadla využívají právo na ochranu individuálních dat (dle Zákona č. 89/95 Sb.) a nedají souhlas ke zveřejnění individuálních údajů ani ve výkonových ukazatelích. Z hlediska veřejného zájmu by bylo naopak třeba znát i ekonomická data. Veřejný zájem není dán jen potřebou statistiky, ale bez těchto dat se neobejde žádná kulturní politika, kulturní strategie ani kulturní plánování. Nejsme pak schopni stanovit podíl sektoru na trhu práce, na tvorbě HDP a HPH, nejsme schopni určit multiplikátor oboru ani efektivitu vynakládaných veřejných či soukromých prostředků. Lze znovu konstatovat, že náš divadelní systém ve své struktuře prokazuje stabilitu a že jeho hodnotou je diverzifikace na veřejná divadla, neziskový a podnikatelský sektor. Je potřeba naučit se tento systém měřit, abychom ho mohli také hodnotit. Abychom vedle výroku o „stabilitě systému“ mohli definovat i jeho rozvojový potenciál.

Oblasti hudby, která spadá do oblasti performing arts, je věnována samostatná studie.

VÝDAJE NA KULTURU

Studie Evropské komise z roku 2009 (The Economy of Culture in Europe) se zabývá otázkou veřejné podpory performing arts (včetně výše % národních rozpočtů na kulturu). Performing arts je v Evropě tradičním příjemcem veřejné podpory. Hodnota této podpory se v průměru pohybuje mezi 15 % a 20 % celkového kulturního rozpočtu s tím, že nejvyšší podpora plyne na divadlo a klasickou hudbu. V následných tabulkách uvádíme indexy celkových výdajů MK ČR na kulturu za posledních deset let (v komparaci s HDP a se státním rozpočtem).

Výdaje na kulturu v porovnání k HDP (v mld. Kč)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
HDP *)	2 352,2	2 464,4	2 577,1	2 781,1	2 970,3	3 204,1	3 557,7	3 689,0	3 627,2
kap. 334	4,7	4,8	6,2	6,5	6,5	7,0	8,3	7,9	7,8
v %	0,19	0,19	0,24	0,23	0,22	0,22	0,23	0,21	0,21

*) Údaje ČSU

Výdaje na kulturu v porovnání k celkovým výdajům státního rozpočtu (v mld. Kč)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
státní rozpočet celkem	693,92	750,76	808,72	862,89	922,80	1 020,64	1 092,27	1 107,3	1 152,1
z toho výdaje kap. 334	4,76	4,81	6,23	6,55	6,50	7,10	8,30	7,94	7,84
výdaje na kulturu v %	0,69	0,64	0,77	0,76	0,70	0,70	0,76	0,72	0,68

Z celkových výdajů ČR na kulturu pak na podporu živého umění vychází v poměru k Evropě neadekvátní podíl. Dle ne zcela přesných údajů Výročních zpráv MK ČR za rok 2008 a 2009 je zjevné, že skutečnost výdajů státu v rozpočtové kapitole 334 byla 7 940 milionů Kč, v roce 2008 a 7 840 milionů Kč v roce 2009. Z toho do oblasti živého umění (kam spadá i oblast performing arts) bylo v prvním roce uvolněno cca 880 mil. Kč, v roce 2009 cca 838 mil. Kč. Tzn. že v roce 2008 činila podpora 11 % celkového rozpočtu na kulturu a v roce následném 11,2 %. Je to varující údaj, neboť je zjevné, že státní podpora živého umění je hluboko pod spodní úrovní standardní podpory živého umění v jiných evropských zemích.

Je to jedna z příčin (ne-li rozhodující), proč ztrácíme konkurenceschopnost v této „komoditě“ a stáváme se „evropskou kulturní provincií“.

Ve výše citované evropské studii schází informace o přímém dopadu performing arts. Konstatuje, že v tomto ohledu ale neexistují analýzy ani na úrovni jednotlivých států. Neexistují studie o přímých a nepřímých příjmech a pracovních místech, generovaných např. divadelními a hudebními festivaly v Evropě, ani informace o příjmech nebo počtech pracovních míst generovaných evropskými operními domy, divadly, atd. V České republice existuje první souhrnná studie, která se věnuje přímo multiplikáto-

rům kulturního odvětví, a sice práce Terezy Raabové: Multiplikační efekty kulturních odvětví v České republice, Praha, Institut umění – Divadelní ústav, 2010. Dále existují studie ekonomických dopadů a přínosů pro konkrétní festivaly či regiony. Raabová publikuje i srovnávací tabulku multiplikátorů jednotlivých odvětví, kde podle Standardu klasifikace činností (923) vyčlenila „umělecké činnosti“. Uvádí multiplikátory Produkce (1,87) a Důchodu (0,38), které dosahují v rámci národního hospodářství průměrných hodnot, a dále multiplikátor Hrubé přidané hodnoty (0,77) a Zaměstnanosti (1,67), které naopak dosahují hodnot nadprůměrných. V průmětu všech multiplikátorů to znamená, že oblast „živého umění“ dosahuje v celku nadprůměrných hodnot v rámci našeho národního hospodářství. Zvýšení produkce performing arts generuje v podmínkách České republiky i nadprůměrný multiplikační efekt. Navíc právě toto odvětví přináší příjmy ze zahraničí, které by bez těchto uměleckých aktivit jinak nevznikly, znamenají tedy čistý ekonomický přínos, který je však pro léta příští vážně ohrožen.

ZÁVĚRY

- Vlastní příjmy oblasti „performing arts“ v ČR se zvyšují. Zvyšují se i jeho výkony.
- Klesá jeho podpora z úrovně státního rozpočtu. Procentuálně je hluboko pod procentními limity v ostatních evropských zemích.
- V modelu kooperativního financování je potřeba posílit účast krajů.
- Zvyšuje se podpora „performing arts“ na úrovni měst, která jsou rozhodujícími donátory této oblasti.
- Sponzorství se pohybuje maximálně do 2 % potřebných nákladů.
- Schází kooperace veřejného a soukromého sektoru.
- Ekonomický dopad převyšuje svými multiplikačními efekty dotace, které veřejné investice do performing arts investují.
- Segment je nezanedbatelným zaměstnavatelem vysoce kvalifikované pracovní síly.
- Performing arts je potenciálním zdrojem kreativity a inovací, kreativních průmyslů a vzdělanostní ekonomiky.
- Ztrácí však schopnost exportu a konkurenceschopnosti (už i v rámci střední Evropy).
- Zvýšení veřejné podpory je nezbytnou podmínkou jeho dalšího rozvoje.

ZDROJE

- Cikánek M.: Kreativní průmysly: příležitost pro novou ekonomiku, Institut umění, Praha 2009
- Statistiky kultury (ročenky), NIPOS, Praha
- Základní statistické údaje divadel v ČR (1990-2009), NIPOS, Praha
- Statistická šetření NIPOS v inkriminovaném období:
Divadla zřizování MK, MŠMT, kraji, obcemi a městy
Divadla a divadelní seskupení zřizování občanskými sdruženími a jinými subjekty
Divadla bez vlastního profesionálního souboru
Vstupní analýza současných vazeb trhu práce se sektorem kultura, Institut umění, 2009
The Economy of Culture in Europe, Evropská komise, Brusel, 2009
- Český statistický úřad, ročenky, výdaje na kulturu
- Výroční zprávy MK ČR, Praha, 2008-2009
- Raabová T.: Multiplikační efekty kulturních odvětví v ČR, Institut umění, 2010
- Standardy klasifikace činností v ČR

PROFIL OBLASTI SCÉNICKÝCH UMĚNÍ

PŘEKLAD PŘÍLOHY Č. 1 STUDIE VYPRACOVANÉ PRO EVROPSKOU KOMISI EKONOMIKA KULTURY
V EVROPĚ, KEA, 2006

SCÉNICKÁ UMĚNÍ / PERFORMING ARTS

Klíčovými aktivitami tohoto sektoru jsou tvorba, produkce a prezentace (včetně turné) v různých druzích scénických umění (opera, orchestry, tanec, divadlo, cirkus a pouliční performance). Tyto aktivity jsou zajišťovány celou řadou profesí (hudebníky, tanečníky, choreografy, hudebními manažery, řediteli divadel, administrativními pracovníky, organizátory festivalů atd.), které lze zahrnout do následujících kategorií: uměleckí pracovníci, techničtí pracovníci a administrativní pracovníci, kteří pracují v různých prostorech.

Tyto prostory jsou velmi různorodé. Zahrnují divadla, opery, multi-žánrová centra, studia, festivalové open-air areály atd. Evropa se v tomto ohledu pyšní velkou rozmanitostí, která se historicky vyvíjela. Scény, na kterých se umělecké aktivity prezentují, mají také různorodý charakter: většinou jde o scény veřejné (to je případ většiny evropských divadel), jiné jsou soukromé, další fungují na principu charity, jiné jsou asociacemi, nadacemi, apod. Pokud jde například o divadla, Portugalsko a Španělsko má velký počet divadel v soukromém vlastnictví. Divadla ve vlastnictví státu lze nalézt např. ve Francii, zatímco ve střední a východní Evropě, kde byla divadla do 90. let kontrolována státem, se v současné době hodně experimentuje s PPP (public private partnership) – partnerství soukromého a veřejného sektoru.

V důsledku těchto skutečností, je tento sektor velmi heterogenní: pohybují se v něm jak zaměstnanci, tak pracovníci na volné noze, státem podporované i soukromé organizace, charity a nadace.

Na evropské úrovni bohužel úplně chybí data vztahující se ke zmíněným aktivitám sektoru. Z ekonomického pohledu, není tomuto sektoru věnována na celoevropské úrovni dostatečná pozornost. Data dostupná na národních úrovních jsou buď neúplná nebo nepoužitelná pro srovnání s daty z jiných zemí: většinou se soustřeďují pouze na jeden aspekt (většinou na veřejné výdaje centrálních vlád) a nepojímají sektor v celé jeho šíři (podpora z různých úrovní vlády, podíl, jaký představuje sponzorství a dary, celková zaměstnanost v sektoru, hodnota soukromého sektoru a podíl „třetího sektoru“ na nepřímých socio-ekonomických dopadech sektoru, apod.).

Oblasti performing arts se studie věnuje soustavně ze všech možných úhlů a na základě případových studií:

- Profil hudební oblasti prezentuje případovou studii, ze které vyplývá vzrůstající ekonomická role této oblasti. Rozhovory s odborníky tuto tendenci potvrzují. Peter Jenner z IMMF (International Music Manager Forum – Mezinárodní fórum hudebních manažerů) tvrdí, že „přestože hudebních skupin a festivalů je čím dál více, stále chybí vypovídající ekonomická data a centralizované informace“. Podobné stížnosti jsou slyšet od asociace PEARL, organizace zastupující zaměstnance v této oblasti.
- Kapitola 3 se zabývá otázkou rozvoje veřejné podpory performing arts (včetně výše % národních rozpočtů na kulturu) a také sponzoringu této oblasti. Performing arts je tradičním příjemcem veřejné podpory. Hodnota této podpory se v průměru pohybuje mezi 15% a 20% celkového kulturního rozpočtu s tím, že nejvyšší podpora plyne na divadlo a klasickou hudbu.
- Pokud jde o sponzoring, je oblast performing arts nejvíce podporována sponzory, následuje výtvarné umění a kulturní dědictví.
- Kapitola 4 zahrnuje informace o přímém dopadu performing arts. V tomto ohledu ale také neexistují centralizované informace. Neexistuje například studie o přímých a nepřímých výnosech a pracovních místech generovaných festivaly v Evropě (v současné době nelze ani odhadnout aktuální počet festivalů na evropském území!), ani informace o příjmech nebo počtech pracovních míst generovaných evropskými operními domy, divadly, atd. V kapitole 4 je přímý a nepřímý ekonomický dopad performing arts a jeho přínos kulturnímu turismu a místnímu rozvoji analyzován pomocí několika případových studií.

Ze všech dostupných materiálů, pouze jediná studie vymezuje ekonomický dopad performing arts jako celku (tanec, divadlo, opera, atd.) ve vztahu k celé národní ekonomice. Irská studie (viz níže) o ekonomickém dopadu performing arts v Irsku je studií založenou na dotazníku, který vyplnilo 36 divadelních produkčních společností, 11 divadelních souborů, 26 stagion/scén, 8 festivalů a 5 dalších organizací.

Ze studie vyplývá, že:

- vlastní příjmy a sponzorské příspěvky se zvyšují,
- podpora centrální vlády klesá, zatímco se zvyšuje podpora místních správních orgánů
- nepřímý ekonomický dopad (na místní ekonomiku) je důležitý a dalece převyšuje částky, které veřejné instituce do performing arts investují
- ¾ zaměstnanců v oblasti performing arts pracuje na částečný úvazek
- vzdělávání pracovníků v podnikatelských a finančních dovednostech i v oblasti ICT je žádoucí
- hlavními výzvami do budoucna jsou: přilákání diváků, zvýšení veřejné podpory, adekvátní provozní příjmy a vnímání oblasti jakožto průmyslu.

Jinými slovy, snaha o nalezení nových zdrojů příjmů a nezávislosti by neměla skončit u snížení veřejné podpory. Jako dobrá cesta do budoucna se jeví PPP, partnerství soukromého a veřejného sektoru.

PŘÍPADOVÁ STUDIE – EKONOMICKÝ DOPAD PERFORMING ARTS V IRSKU

Studie je založena na dotazníku, který vyplnilo 36 divadelních produkčních společností, 11 divadelních souborů, 26 stagion/scén, 8 festivalů a 5 dalších organizací.

PŘÍJMY

- V roce 2003 byly příjmy sektoru 82 milionů €.

Z toho:

Příjmy ze vstupného	40%
(celkem bylo zaregistrováno 3 miliony prodaných vstupenek)	
Státní podpora	38%
Jiné příjmy/výdělky	12%
Sponzoring a dary	6%
Jiné příjmy	4%

- Srovnání let 2002 a 2003 co do zdrojů příjmů ukazuje následující trendy:

Příjmy ze vstupného	+ 2,5%
Sponzoring	+ 2,5%
Jiné příjmy/výdělky	+ 10%
Podpora od Umělecké rady (Arts Council)	- 17%
Jiná podpora ze strany státu (místní úroveň)	+ 10%

VÝDAJE – PŘÍMÝ A NEPŘÍMÝ EKONOMICKÝ DOPAD

- Podle úrovně výdajů lze měřit ekonomický dopad sektoru.

V roce 2003 byly výdaje všech organizací působících v oblasti performing arts v Irsku 73 milionů €.

Z toho:

Náklady na umělecký program	43%
Platy	40%
Marketing, public relations, budovy, apod.	17%

- Na základě těchto informací zpráva předpokládá², že celkový ekonomický dopad daného průmyslu dosahuje zhruba 110 milionů €.
- Nepřímý ekonomický dopad, který představují vedlejší výdaje (například částky, které diváci utratí za dopravu, občerstvení, ubytování v průběhu festivalů, apod.) se odhaduje na 37 milionů €.

Závěrem zprávy je konstatování, že výdaje v oblasti performing arts v Irsku mají hodnotu cca 147 milionů €, což zdaleka přesahuje výši veřejných dotací.

ZAMĚSTANOST

- Odhaduje se, v průběhu roku 2003 pracovalo v Irsku v oblasti performing arts asi 5 000 osob.
- Dle studie asi ¾ pracovníků v oblasti performing arts pracovalo v daném období na částečný úvazek, zbytek pak na plný úvazek.
- Značný počet osob je v rámci sektoru zaměstnán nepřímo. Jde o pracovní místa v oblastech jako tisk, reklama, catering, bezpečnost, stavebnictví a truhlářství, atd.

¹ Economic impact of Professional Performing Arts in Ireland, září 2004, vypracováno pro Theatre Forum společností Fitzpatrick Associates.

² Po uplatnění násobku 1,5.

VZDĚLÁVÁNÍ A ROZVOJ

Na otázku co je pro pracovníky v této oblasti důležité pokud jde o vzdělání, byly získány tyto odpovědi:

Nejčastěji zmiňovaným potřebným typem vzdělávání pro manažery a administrativní pracovníky byly:

Informační technologie (systém divadelních pokladen)	33%
Školení v oblasti financí	21%
Management	15%
Marketing	21%
Fundraising a sponzorství	18%

Umělečtí pracovníci pak nejčastěji hovořili jako o nutných o následujících typech vzdělávání:

Umělecké dovednosti a techniky	22%
Administrativa a obchodně manažerský trénink	21%

Techničtí pracovníci pak vidí jako nutné vzdělávání v následujících oblastech:

Technické vzdělání	33%
Zdravotní a bezpečnostní školení	49%

VÝZVY DO BUDOUCNA

Respondenti byli požádáni, aby identifikovali nejdůležitější výzvy v oblasti. Odpovědi zahrnovaly: oslovení diváků, zvýšení dotací, adekvátnost provozních příjmů a uznání oblasti jako průmyslu.

Tyto poznatky potvrzují tezi, že abychom ze socio-ekonomického potenciálu performing arts vytěžili co nejvíce, je třeba dosáhnout v dané oblasti lepší úrovně vzdělávání, především pokud jde o obchodní a manažerské dovednosti.